

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ САМОПРИЙНЯТТЯ І СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДЕПРИВОВАНИХ ПІДЛІТКІВ: ФАКТОРНИЙ ПРОФІЛЬ

У статті здійснено емпіричне вивчення психологічних особливостей самоприйняття та соціальної ідентичності підлітків, які виховуються в умовах депривації сімейного впливу. Висвітлено результати факторного аналізу, виокремлено найтиповіші емпіричні показники, які складають змістово-функціональне наповнення самоприйняття та соціальної ідентичності вихованців школи-інтернату. Встановлено, що депривовані підлітки схильні до поступливості й внутрішньої самоконфліктності, прагнуть уникнення, мають наміри до ототожнення насамперед шляхом рефлексивного самозвинувачення, проявляють конформність, інтровертність і самотність, а також демонструють довірливість і залежність у прийнятті власного Я.

Ключові слова: депривація, депривовані підлітки, школа-інтернат, самосвідомість, самоприйняття, соціальна ідентичність, факторний профіль.

Постановка проблеми. Серед нагальної проблематики вивчення психології депривованих дітей одним із найважливіших ракурсів постає дослідження специфіки розвитку їхньої самосвідомості. Позбавлення умов для нормальної соціалізації в колі сім'ї зумовлює появу деприваційного синдрому, супутніми параметрами й ознаками якого є сповільнення, ускладнення або й спотворення особистісного розвитку. Чітко вираженою специфікою відзначається становлення самоусвідомлення у дітей підліткового віку, що виховуються в умовах сімейної депривації, яка здійснює негативний вплив на процеси їхньої ідентифікації. Сімейна депривація, перебування у дитячому будинку, школі-інтернаті знижують можливість підлітка для успішного набуття адекватного образу Я, гармонійної Я-концепції та позитивного самоприйняття. У дослідженнях зауважено домінування у депривованих дітей таких негативних психостанів, як депресивність, тривожність, невпевненість, фрустрованість, самотність, аутистичність, що засвідчують істотні розлади на рівні когнітивно-афективних і соціальних структур їхньої життєдіяльності [1; 2; 4; 5; 6]. З-поміж ключових теоретичних положень ми виокремили одне з найважливіших, яке було піддано розширеному і поглибленому емпіричному дослідженню – на онтогенетичному етапі підлітковості інтенсивно формується і проявляється такий невід'ємний компонент самосвідомості як самоприйняття, однак в умовах сімейної депривації він розвивається, усталюється і функціонує дуже специфічно, активно і складно впливаючи на процеси набуття особистістю соціальної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці існує низка досліджень, в яких розкриті феномени депривації (І. Брецько, В. Васютинський, Я. Гошовський, Є. Макогончук, І. Мудрак, В. Орос та ін.) та ідентичності (ідентичність як відчуття тотожності та цілісності (С. Аміот, Е. Еріксон, Н. Лебедева, Г. Теджфел, Дж. Тернер та ін.); ідентичність як етап особистісного зростання, самовизначення і самоактуалізації (Т. Буякас, А. Ватерман, Дж. Марсія, А. Маслоу та ін.); як узгодженість різних конструктів самосвідомості (образу Я, самоакцептації, Я-концепції тощо) (О.У. Джеймс, О. Маховська, Дж. Мід, І. Середницька та ін.); як динамічне структурно-ієрархічне утворення (П. Гнатенко, К. Коростеліна, В. Павленко, І. Чеснокова та ін.)), однак спеціального поглибленого емпіричного вивчення самоприйняття і соціальної ідентичності особистості в умовах сімейної депривації не здійснювалося.

Мета статті – здійснення емпіричного вивчення особливостей самоприйняття і соціальної ідентичності в підлітків, які виховуються в умовах депривації сімейного впливу, навчаючись в інтернатних закладах.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Емпіричне дослідження було проведено на базі комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат І-ІІІ ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області» та Долинської спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів Івано-Франківської області упродовж 2014-2016 років. Гетерогенна вибірка налічувала 138 дітей підліткового віку. Було задіяно такий психодіагностичний інструментарій : методика «Хто Я ?» (М. Куна і Т. Макпартленда), «Тест-опитувальник самоставлення» (В. Столін, Л. Пантелєв); «Тест самоакцептації підлітків і сприймання батьківських установок стосовно них» (М. Алексєєва, О. Насонова), «Шкала самоповаги» (М. Розенберг), «Метод багатоаспектної квантифікації міжособистісних взаємин» (Т. Лірі), «Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» (за Д. Расселом, М. Фергюсоном), тест «Автопортрет», розроблений Р. Бернсом, інтерпретований О. С. Романовою та О. Ф. Потьомкіною, модифікований варіант «Інтерв'ю для визначення моделі ідентичності» (Дж. Марсія та С. Арчер).

Завдяки проведенню факторного аналізу вдалося встановити сумарність змістових наповнень усіх показників, які ввійшли в кожний виокремлений фактор та дали йому умовну синтезуючу назву. Отож унаслідок факторного аналізу було виділено одинадцять факторів, проте найбільше і найважливіше змістове навантаження припало на перші чотири фактори, які трактувалися нами як факторний профіль та були основними, адже концентрували в собі найістотніші показники, що презентували специфіку самоприйняття та ідентичності депривованих досліджуваних.

До *першого фактора*, який ми умовно назвали «*самоконфліктно-поступливе уникнення*» (24, 4 % від загальної дисперсії), увійшли такі

показники : «внутрішня конфліктність» (0,912), «поступливість – боязкість – пасивна покора» (0,886), «шкала уникнення» (0,791), імажинарний малюнок, означений як «емоційний інтроверт» (0,747), та зі знаком «-» «скептицизм – упертість – негативізм» (-0,678), «шкала прийняття характеру» (-0,619) і «фізичне Я» (- 0,522).

Виокремлений у першому факторі набір показників, які презентують найбільше змістове навантаження, дає підстави стверджувати, що депривованим дітям притаманна ключова поведінкова тактика – *поглиблена самоконфліктність і невпинне намагання уникати завнішніх проблем*. Депривовані підлітки активно проявляють надмірно високий рівень внутрішньої конфліктності, що зумовлена, на наш погляд, невпевненістю і амбівалентністю, внаслідок відсутності батьків як моделей для наслідування самостверджувальної впевненості та прийняття себе в пошановуваних соціумом ролях і статусах. Відчуття незахищеності, авторитарний тиск і маніпулятивні виховні технології, що часто використовуються у школах-інтернатах, спонукають до усамітнення як спроби самовтечі і своєрідної «внутрішньої робінзонади». Перебуваючи в режимі соціальної, сімейної депривації, діти зазнають в інтернатних закладах негативного впливу авторитарної гіперсоціалізації, ставлення до себе як до сиріт, скривджених, занедбаних і майже нікому непотрібних соціальних аутсайдерів. Система таких зверхніх і байдужих ставлень, закорінена у відсутності сімейного тепла й опіки, зумовлює розвиток депресивного модусу самосвідомості, песимізм і пасивні поведінкові тактики і стратегії. Дихотомія і розгубленість, невпевненість і тривожність породжують поляризоване бачення світу в чіткому поділі «ми – вони», що культивує власну роздвоєність і нерішучість. Острах самотності, депресивність, невпевненість, відчуття знехтуваності, меншовартості і непотрібності блокують активний розвиток провідного виду діяльності депривованих підлітків – спілкування, тому вони переживають пригніченість, роздвоєність, пасивність, що проявляється насамперед як перманентна внутрішня конфліктність (дуже високий рівень прояву показника «внутрішня конфліктність» (0,912) (за «Тестом-опитувальником самоставлення» (В. Столін, Л. Пантілеєв)). Спроби усамітнення й уникнення жвавої комунікації в міжособистісних взаєминах з іншими людьми набувають чітко вираженої тенденції – вихованці інтернатних закладів демонструють конформні й поступливі поведінкові тактики і стратегії, доказом чого є високий прояв таких показників, як «поступливість – боязкість – пасивна покора» (0,886), «шкала уникнення» (0,791). Постійний гнітючий тиск деприваційного режиму життєснування, відсутність надії на допомогу і захист з боку батьків зумовлюють відчуття розчарування, зневіри, а іноді й розпачу, що віднаходять свій прояв у боязкості та підвищеній конформності щодо впливів з боку інших – сильніших, старших, статусніших тощо. Такі пасивні й поступливо-боязкі поведінкові наміри, звичайно ж, істотно гальмують спроможність депривованих дітей до становлення адекватної системи самооцінювання, самоствердження, прийняття себе у високо поціновуваних

соціальних образах і ролях та ідентифікації з ними. На рівні якісної інтерпретації показника «імажинарний малюнок «емоційний інтроверт»» (0,747) вбачаємо, що активне відтворення в своїй суті уявлення та зображення самого себе у вигляді якогось певного персонажа, взятого з кінофільму, книжки або створеного завдяки власній уяві та фантазуванню, якраз і засвідчує про істотні проблеми як із самоприйняттям власного Я, так із самоотождотченням. Проектування своєї тілесності, оригінальної самості на внутрішній світ, а не на інших не стимулюють розвиток індивідуально-неповторного образу власного Я у психофізичних і психосоціальних параметрах. Емоційна інтроверсія як намагання депривованих підлітків перебувати на рівні внутрішньособистісного самодіалогу та інтроспективного самокопання сигналізує про їхню підвищену внутрішню самоконфліктність та є свідченням постійного бажання схватися від проблем і викликів зовнішнього світу. Отож цілком закономірним постає прояв досліджуваними зі знаком «-» таких показників, як «скептицизм – упертість – негативізм» (-0,678) і «шкала прийняття характеру» (-0,619). Зауважуємо концентрацію на латентному рівні типових підліткових ознак і тенденцій вікового розвитку – нонконформізм, почуття і прагнення самостійності й дорослості, які, однак, у середовищі, пронизаному специфікою і нормами закладової, інтернатної депривації, не набувають «плюсового» вирішення. Тому, проявляючи в повсякденному житті здебільшого пасивність, боязкість, покору і поступливість, депривовані вихованці все ж таки бажають бути скептичними, упертими підлітками, здатними до непокори і негативізму. Показник «шкала прийняття характеру» як індикатор, що вимірює спроможність особистості керувати собою, власними почуттями, спілкуванням, поведінкою та маніфестує задоволеність собою, своєю особистістю, проявився у досліджуваних підлітків з досвідом сімейної депривації зі знаком «-». У цьому теж вбачаємо ознаки підвищеної внутрішньої конфліктності й амбівалентності депривованих підлітків, що є істотною перепорою як для повномірного самоприйняття, так і для успішного ідентифікування. Своєрідним підтвердженням цього є прояв показника «Тесту «Хто Я?»» (М. Кун, Т. Макпартленд) «фізичне Я» зі знаком «-», тобто вихованці школи-інтернату навіть суб'єктивний опис своїх фізичних даних, зовнішності (успішний, сильний, красивий, приємний, привабливий тощо), а також фактичний опис власних фізичних параметрів, включаючи опис зовнішності (зріст, вага, вік, блондин тощо) екстраполюють на латентному рівні. Звичайно ж, це засвідчує існування в депривованих дітей значної кількості проблем із самоприйняттям та ідентифікацією.

Констатуємо, що через тривале перебування в напруженому силовому полі психологічного мікроклімату інтернатного закладу депривовані діти, на жаль, вимушені обирати моделлю власного розвитку самоконфліктно-поступливе уникнення. Внаслідок депривованого режиму життєдіяльності блокуються спроби підлітка вивільнитися від гнітючого й обмежувального вільний розвиток мікроклімату, що призводить до конформності, емоційної інтроверсії, афективної тупості, психоемоційного вигорання, боязкості й невпевненості, які

можуть виступити основним підґрунтям для розвитку симптомів негативного самоприйняття (або й самонеприйняття) та послужити гальмівним чинником до набуття повномірної та адекватної соціальної ідентичності.

Другий фактор, який було названо **«рефлексивно-самозвинувачувальне ототожнення»** (21,1 % внесок у загальну дисперсію), вмiстив такі показники: «рефлексивне Я» (0,715), «низький рівень самоповаги» (0,653), «самозвинувачення» (0,638), структурний малюнок, означений як «інтуїтивний інтроверт» (0,589) і зі знаком «-» «вимогливість – непримиренність – жорстокість» (-0,694), «шкала емоційної концентрації» (-0,627).

Комбінація вичленуваних у цьому факторі показників дає підстави стверджувати, що підлітки, які перебувають у режимі соціальної, сімейної депривації та не мають досвіду гуманного й партнерського міжособистісного спілкування з рідними як найближчим і найважливішим референтним мікродовкіллям, мають цілу низку дуже істотних проблем із самоусвідомленням та самоідентифікацією. Вони демонструють низький рівень самоповаги (показник «низький рівень самоповаги» (0,653) за методикою «Шкала самоповаги» (М. Розенберга)), схильні до самозвинувачення, яке, вочевидь, нав'язане якраз безпорадністю та відчуттями знехтуваності й занедбаності через відсутність сімейної опіки (показник «самозвинувачення» (0,638) за «Тестом-опитувальником самоставлення» (В. Столін, Л. Пантілеєв)). Як відомо, високі значення таких показників засвідчують про ймовірні численні комплекси меншовартості й нікчемності, схильність до надмірного самозвинувачення, повсякчасну готовність поставити собі у провину реальні або уявні свої промахи та невдачі, гіпертрофоване переживання через навіть дрібні власні недоліки. Такий добір показників є індикатором семантики недовіри до власних сил і особистісних потенціалів, відсутності впевненості у своїй принадливості й потребності, нестачі симпатії до власної зовнішності, що постійно супроводжується негативними емоціями на свою адресу як пасивного суб'єкта міжособистісної комунікації. Виокремлення на високому статистично значущому рівні показника «рефлексивне Я» (0,715) (за тестом «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда)) дозволяє розглянути в деприваційному контексті (та з урахуванням вище проінтерпретованих показників) специфіку персональної ідентичності підлітків – вихованців школи-інтернату, зокрема їхні особистісні якості, особливості характеру, а також самоопис індивідуального стилю поведінки (непомітний, мовчазний, добрий, щирий, товариський, старанний, іноді шкідливий, іноді нетерплячий тощо), персональні характеристики (в само описах підлітки часто вказували свої клічки (іноді навіть образливі), називали й розкривали знаки свого гороскопу тощо) й висвітлювали емоційне ставлення до себе. До речі, нами зауважено досить помітну поверхнєвість та інфантильність багатьох самоописів, а також здебільшого дуже низький рівень каліграфічної, граматичної та орфографічної грамотності. Структурний малюнок (означений на рівні показника як «інтуїтивний інтроверт» (0,589) за тестом «Автопортрет») містив зображення самого себе у

типовому і звичному вигляді із зображенням так званої «цілісної повсякденності» – руки, ноги, голова, тулуб тощо й відзначався в більшості випадків надмірною спрощеною схематизацією. Окремо слід зазначити прояв зі знаком «←» таких показників, як «вимогливість – непримиренність – жорстокість» (0,694) (за «Методом багатоаспектної квантифікації міжособистісних взаємин» (Т. Лірі)), та «шкала емоційної концентрації» (0,627) (за «Тестом самоакцептації підлітків і сприймання батьківських установок стосовно них» (М. Алексеєва, О. Насонова)), яка вимірює рівень опіки, надмірної вимогливості. Досліджувані підлітки транслиують негативи деприваційного мікроклімату взаємин на власний життєвий досвід, тому в прояві таких показників вбачаємо насамперед проєкцію надмірного авторитарного соціалізаційного тиску з боку вихователів, адміністрації, вчителів інтернатного закладу. Переживаючи підвищений пресинг щодо себе, діти відчувають закладову патерналістську надмірну опіку і гіпервимогливість щодо їхньої поведінки («не можна», «забороняю», «ні», «не дозволяю» тощо) і через це ще більше надмірно рефлексують (комплексують), мають вкрай низьку самоповагу, втікають у внутрішню конфліктність і конформне уникнення (див. перший фактор «самоконфліктно-поступливе уникнення»). Вимогливість, непримиренність і жорстокість, які так часто супроовджують їхнє повсякдення, проявляються на латентному рівні та, на нашу думку, насамперед є проєктивним відображенням деприваційного тиску. Звичайно, такий *посилений табуйовано-обмежувальний психоемоційно-деприваційний фон негативно впливає на розвиток позитивного особистісного самоприйняття та на набуття ідентичності.*

Третій фактор за назвою «*конформно-інтровертна самотність*» (16,8 % внесок у сумарну дисперсію) наповнили такі показники: «високий рівень самотності» (0,688), «відображене самоствалення як дзеркальне «Я»» (0,620), «добросердечність – несамостійність – конформність» (0,557), гаптичний малюнок, означений як «сенсорний інтроверт» (0,539), «шкала поведінки» (0,510).

Ключовими семантично-функціональними ознаками назви цього фактора є логічно пов'язане перегукування з показниками і назвами попередніх факторів, зокрема конформність, інтровертованість, самотність, тобто депресивні і песимістичні модальності, які відображають загалом негативні наслідки сімейної депривації на отно- і соціогенез дитини. Якісна інтерпретація отриманої композиції показників засвідчує тісний взаємозв'язок між рівнем самоусвідомлення, самоствалення і самоприйняття депривованої дитини та акцептації з боку батька і матері. Зауважується чітка тенденція, відзначена в дослідженнях, згідно з якою акцептація з боку батьків позитивно впливає на розвиток самоприйняття у підлітків з повних сімей, робить можливою та активізує адекватні й насичені соціальним змістом ідентифікаційні процеси внаслідок наявності зразків і моделей для наслідування й набуття статевої і соціальної ідентичності [2; 3; 4; 6], натомість відсутність

сімейного кола, перебування в режимі сімейної депривації призводять до зниження рівня самоакцептації та вилаштовують численні перепони в ідентифікаційних зусиллях вихованців інтернатних закладів. Такий показниковий ряд, як «високий рівень самотності» (0,688) (за «Методикою діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності» (за Д. Расселом, М. Фергюсоном)), «відображене самоставлення як дзеркальне «Я»» (0,620) (за «Тестом-опитувальником самоставлення» (В. Столін, Л. Пантілеєв)), «доброчеречність – несамостійність – конформність» (0,557) (за «Методом багатоаспектної квантифікації міжособистісних взаємин» (Т. Лірі)) засвідчує невпевненість депривованих досліджуваних у соціальному статусі та невизначеність у рольових поведінкових тактиках і стратегіях. До речі, «дзеркальне Я» включає очікуване ставлення до себе з боку інших людей, тому доволі часто застосовувані дисгармонійні і деструктивно-агресивні ставлення до дітей у школах-інтернатах якраз блокують їхню надію і віру в майбутнє та сповільнюють позитивну просоціальну ідентифікацію. Зауважимо, що існують добре помітні суміжні подібності між «дзеркальним Я» та «рефлексивним Я», оскільки, як ми зазначали вище, у другому факторі на високому статистично значущому рівні вичленувався показник «рефлексивне Я» (0,715) (за тестом «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда)). Тому спостерігаємо, що у тактиках і стратегіях становлення самоприйняття та ідентичності депривованих підлітків дуже важливу роль відіграє якраз сфера самоусвідомлення та виокремлення власного Я, зокрема й завдяки механізмам рефлексування та «віддзеркалення». Безперечно, тільки гармонійний тип міжособистісних взаємин між батьками й дітьми може бути запорукою сприятливого розвитку самоусвідомлення та самооцінювання, тоді як депривація сімейного спілкування зумовлює розвиток дитячого самоприйняття й ідентифікації за типом пасивного й хаотичного ототожнення та перманентного відчуття внаслідок цього знехтуваності, занедбаності, меншовартості та інших амортизаційних і дискомфортних психостанів для успішної подальшої онто- і соціогенези. Прояв показника на рівні гаптичного малюнку, означеного як «сенсорний інтроверт» (0,539) засвідчує, що позбавлення умов для реальної сімейної взаємодії негативно впливає на становлення образу самого себе, а брак позитивних соціально орієнтованих зразків, відсутність батьківської опіки й акцептації, нестача інтимно-особистісного перцептивного спілкування ускладнюють процеси творення конструктів загального самоприйняття, забарвлюючи їх невпевненістю, неадекватністю, тривожністю, соціальною боязкістю та песимізмом. Гаптичний малюнок як зображення депривованою дитиною самої себе в якомусь певному психостані, наприклад у стані хвороби, підтверджує прояв такого універсального синдрому як «голод за сімейною любов'ю», що виступає домінуючим чинником блокування особистісної активності депривованої дитини до повноцінної самооцінки і самоприйняття, а отже й до набуття адекватної ідентичності. Вичленування показника «шкала поведінки» (0,510), що вимірює здатність критично оцінювати свою соціальну поведінку,

впевненість у її правильності, дає надію, що в депривованих підлітків є бажання завдяки просоціальній поведнці заявити про свої позитивні ідентифікації. Загалом, на підставі якісної інтерпретації третього фактора констатуємо, що відсутність або тривале випадання ланки дитячо-батьківської комунікативно-перцептивної взаємодії з ланцюга загальної психогенези підлітка істотно звужує й помітно обмежує формування картини світу, сповільнює й ускладнює обистісний розвиток. Зумовлене депривацією обмеження повноцінних сімейних взаємин на рівні комунікативно-ідентифікаційної ланки «батьки-діти» суттєво впливає як на самоприйняття й самоотождення, так і на життєве самоствердження й адаптацію підлітків зі школи-інтернату.

До **четвертого фактора**, названого **«довірливо-залежне самоприйняття»** (9,9 % внесок у сумарну дисперсію), виокремилися такі показники: «довірливість – слухняність – залежність» (0,634), «самоприйняття» (0,552), «самоприв'язаність» (0,512) та зі знаком «→» «шкала прийняття своєї зовнішності» (-0,547).

Якісна інтерпретація виокремлених у четвертий фактор показників укріплює заакцентувала необхідність урахування ключового фактора – сімейної депривації, що виступає основним бар'єром для повноцінного й гармонійного самоусвідомлення та розвитку дитини. Відсутність вільного спілкування з колом рідних і референтних людей упродовж усіх щаблів онтогенезу зумовлює появу на етапі підлітковості, який об'єктивно характеризується появою нонконформізму як симптоматики почуття дорослості, рис конформності і залежності. Статистично значущий показник «довірливість – слухняність – залежність» (0,634) засвідчує безпорадність і невпевненість, підвищений рівень довірливості і залежність від міркувань, оцінок та поведінкових дій інших людей. Безперечно, це впливає на формування розбалансованої та залежної від думок інших самооцінки і самоакцептації, тому прояв показника «самоприйняття» (0,552) (за «Тестом-опитувальником самоставлення» (В. Столін, Л. Пантілеєв)) засвідчує істотну залежність від оцінок інших людей процесів формування у депривованих підлітків самоакцептивної атрибуції. Під загрозою постає правильність наповнення реальним змістом екзистенційного прагнення депривованої дитини вилаштувати систему позитивних самоуявлень, бути у згоді із самою собою, досягнути схвалення своїх планів та бажань і прийняти себе емоційно й безумовно такою, як є, тобто навіть з деякими недоліками. Підтвердженням цьому служить прояв показника цієї ж методики «самоприв'язаність» (0,512), що є типовим маркером помітної ригідності «Я-концепції», прив'язаності і небажання змінюватися на фоні загального сформованого ставлення до самого себе. Така гама переживань досить часто супроводжується прив'язаністю навіть до неадекватного образу Я, тому в подібних випадках можемо стверджувати, що тенденції до збереження такого образу є одним із психозахисних механізмів самосвідомості депривованого підлітка. Знову ж таки на латентному рівні зауважуємо прояву зі знаком «→» базального й важливого для підлітковості показника «шкала прийняття своєї

зовнішності» (0,667) (за «Тестом самооакцептації підлітків і сприймання батьківських установок стосовно них» (М. Алексєєва, О. Насонова)). Відчуваючи загальну високу тривожність через несформованість самооцінки, особливо на рівні міжособистісного спілкування та оцінки/самооцінки власної зовнішності, підлітки певним чином маскують, відсувають на задній план засадничу ознаку підлітковості – зацікавленість власним тілом, своєю зовнішністю, фізичним образом Я. Підлітки демонструють емоційно-вольову неврівноваженість і невпевненість, що накладає відбиток на творення просоціально-оптимістичної картини власного подальшого життєвого шляху, а отже й виступає перепоною як для повномірного самоприйняття, так і для процесів особистісної та соціальної ідентифікації. Чинник сімейного депривування і культивовані в освітніх установах інтернатного типу практики інтолерантного ставлення до дітей, міжособистісна комунікація, яка здебільшого відбувається як байдуже і жорстко регламентоване спілкування, породжують особистісну невпевненість і роздвоєність самоусвідомлення підлітка. Найчастіше це проявляється у залежно-довірливому прийнятті самого себе, базованому на хаотично створеному самоуявленні і самоприв'язаності до цього образу, які до того ж істотно залежать від випадкових або навмисних (не завжди позитивних) оцінок інших людей (вихователів, учителів, адміністрації, старшокласників тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом, результати факторного аналізу даних дають підстави констатувати специфічність становлення самоприйняття та перебігу ідентифікаційних процесів у депривованих дітей, що, на наш погляд, пояснюється, відсутністю рецептивно-ототожнювального поля сім'ї та є прямим доказом негативного впливу сімейної депривації на психогенезу дитини. Перебіг побудови самоприйняття та набуття соціальної ідентичності у підлітків з досвідом сімейної депривації, які навчаються в школі-інтернаті, відбувається у такому своєрідному факторному профілі : F1 «самоконфліктно-поступливе уникнення», F2 «рефлексивно-самозвинувачувальне ототожнення», F3 «конформно-інтровертна самотність», F4 «довіряюче-залежне самоприйняття». По суті, зауважуємо, що *депривовані підлітки схильні до поступливості й самоконфліктності, прагнуть уникнення, мають наміри до ототожнення насамперед шляхом рефлексивного самозвинувачення, проявляють конформність, інтровертність і самотність, а також демонструють довірливість і полізалежність у прийнятті власного Я.* Загалом, усі представники депривованої підліткової соціопопуляції проявили високий рівень внутрішньої конфліктності в усвідомленні власного Я та самотньо-інтровертні модули самосвідомості.

Безперечно, встановлені результати є підставою стверджувати про потребу вираженого психолого-педагогічного супроводу процесів самоусвідомлення дітей підліткового віку, а також нагальну необхідність надання депривованим дітям системної професійної психолого-педагогічної допомоги з активним задіянням сучасних розвивальних ревіталізаційних технологій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні розширених емпіричних досліджень у різнотипних інтернатних установах (спеціальна школа-інтернат, спеціалізована школа-інтернат, санаторна школа-інтернат тощо), а також здійсненні крос-культурних замірів впливу феномену депривації на різноетнічні вибірки.

Література

1. Барабашук Г.В. Соціальна ідентичність особистості як суб'єкта сімейних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук спец: 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Г.В. Барабашук. – Луцьк, 2014. – 20 с.
2. Брецько І.І. Психоемоційне вигорання підлітків в умовах сімейної депривації: [монографія] / І.І. Брецько. – Мукачево : МДУ, 2015. – 293 с.
3. Візнюк Ю. Психічна депривація як негативний чинник психогенези особистості / Ю. Візнюк // Arena nauki. Kwartalne miedzynarodowe czasopismo naukowe. – № 1 (1) 2017. – С.110-117.
4. Гошовський Я. Феноменологія депривації: системний теоретико-емпіричний дискурс / Я. Гошовський // Психологія і суспільство. – 2011. – № 1. – С.85-96.
5. Лангмейер И. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек [пер. Г. А. Овсянникова]. – Изд. 1-е русск. – Прага : ЧССР : Авиценум. Медицинское издательство, 1984. – 334 с.
6. Фурманов И.А. Психологические особенности детей, лишенных родительского попечительства / Фурманов И.А. – Минск, 1999. – 250 с.

Транслітерація

1. Barabashchuk H.V. Sotsial'na identychnist' osobystosti yak sub"yekta simeynykh transformatsiy : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhol. nauk spets: 19.00.01 «Zahal'na psykholohiya, istoriya psykholohiyi» / H.V. Barabashchuk. – Luts'k, 2014. – 20 s.
2. Bretsko I.I. Psykhoemotsiynе vyhorannya pidlitkiv v umovakh simeynoyi depryvatsiyi: [monohrafiya] / I.I. Bretsko. – Mukachevo : MDU, 2015. – 293 с.
3. Viznyuk YU. Psykhichna depryvatsiya yak nehatyvnyy chynnyk psykhohenezы osobystosti / YU. Viznyuk // Arena nauki. Kwartalne miedzynarodowe czasopismo naukowe. – № 1 (1) 2017. – S.110-117.
4. Hoshovs'kyy YA. Fenomenolohiya depryvatsiyi: systemnyy teoretyko-empyrychnyy dyskurs / YA. Hoshovs'kyy // Psykholohiya i suspil'stvo. – 2011. – № 1. – S.85-96.
5. Langmeyyer I. Psikhicheskaya deprivatsiya v detskom vozraste / I. Langmeyyer, Z.Mateyчек [per. G. A. Ovsyannikova]. - Izd. Pervyy russk. - Praga: CHSSR: Avitsenum. Meditsinskoye izdatel'stvo, 1984. - 334 s.
6. Furmanov I.A. Psikhologicheskkiye osobennosti detey, lishennykh roditel'skogo popochitel'stva / Furmanov I.A. - Minsk, 1999. - 250 s.

Визнюк Ю.Н.

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ САМОПРИНЯТИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ДЕПРИВИРОВАННЫХ ПОДРОСТКОВ: ФАКТОРНЫЙ ПРОФИЛЬ

В статье осуществлено эмпирическое изучение психологических особенностей принятия самого себя и социальной идентичности подростков, которые воспитываются в условиях депривации семейного влияния. Представлены результаты факторного анализа, выделены типичные эмпирические показатели, которые составляют смысловое и функциональное наполнение самопринятия и социальной идентичности воспитанников школы-интерната. Установлено, что депривированные подростки склонны к уступчивости и самоконфликтности, стремятся к самоизбеганию и отождествлению прежде всего путем рефлексивного самообвинения, проявляют конформность, интровертность и одиночество, а также демонстрируют доверчивость и полезависимость в принятии собственного Я.

Ключевые слова: депривация, депривированные подростки, школа-интернат, самосознание, принятие себя, социальная идентичность, факторный профиль.

Vizniuk Y.N.

THE EMPIRICAL LEARNING OF SELF-ACCEPTANCE AND SOCIAL IDENTITY OF DEPRIVED TEENAGERS: FACTOR PROFILE

In the article there is the empiric learning of psychological features of self-acceptance and social identity of teenagers, who are brought up under the influence of family deprivation. The results of factor analysis are highlighted, the most typical empiric indexes, which are the semantic and functional filling of self-acceptance and social identity of pupils of the boarding-school, are emphasized. According to the investigation, the deprived teenagers are predisposed to pliability and internal self-conflict, they want an avoidance and intend to equation first of all by a reflexive self-prosecution. They show conformalness, introversion and loneliness, and also demonstrate a trustfulness and dependence in the acceptance of their own "I".

Key words: deprivation, deprived teenagers, boarding-school, consciousness, self-acceptance, social identity, factor type.

Візнюк Юлія Миколаївна – здобувачка наукового ступеня кандидата наук, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.